

ԼԻԼԻԹ ՊԵՏՐՈՍՅԱՆ

Վանաձորի պետական համալսարանի հայոց լեզվի
ամբիոնի ասիստենտ, ք. գ. թ., դոցենտ

ՓԱՌԱՆՁԵՄ ՏՈՆՈՅԱՆ

Լոռու մարզ, գյուղ Ջրաշեն
տարրական դասարանների ուսուցչուհի

ՀՏԴ 37.016:811.19

ԿԱՌՈՒՑՈՂԱԿԱՆ ԿՐԹՈՒԹՅԱՆ ՆԱԽԱՐԾԱԿՆԵՐԸ Խ.

ԱՐՈՎՅԱՆԻ ՆԱԽԱՇԱԽՈՂ ԵՐԿՈՒՄ

Ключевые слова: учитель, ученик, способность мыслить и исследовать, философским направления, человеческое знание.

Key words: Teacher, pupile, ability to think and explore, philosophical trends, human knowledge.

Կառուցողական գաղափարն ուսուցիչներին մղում է ստեղծելու աշակերտներին մտածելու և հետազոտելու կարողություններով օժտված միջավայր, որի կարևոր բաղադրիչներն են.

1. Դասն սկսել հետաքրքիր և ուշագրավ հարցի առաջադրմամբ:

2. Ուսուցումը կառուցել առաջնային գաղափարների շուրջ:

3. Կարևորել աշակերտների տեսակետները և ուշադրություն դարձնել՝ նրանց կարիքներին և ուսումնական ծրագրերը համապատասխանեցնել դրանց:

4. Յուրաքանչյուր գնահատումը կատարել ուսուցման համատեքստում [1, 49-51]:

Ներկայացված չորս սկզբունքները կետ առ կետ համապատասխանում են Խ. Աբովյանի հեղինակած դասերին, ինչպես՝ «Նախ քան զդասն վարժապետն սկսանի խօսիլ ընդ մանկանց» [2, 9] զրույց-դասի շրջանակներում Խ. Աբովյանը, կարդալը և գրելը անվանելով *գրաւոր խոսակցություն*, հավաստում է, որ *մարդն ամէն ժամանակ չի՝ կորօղ լեզուով խօսիլ*: Այնուհետև առաջադրում է *Մի թէ՛ էս յետի եկօղքն չէին ուզել՝ որ իմանան՝ թէ ինչ բան մեզ պատահեցաւ, Ո՞վ կարէր նոցա պատմել*: Որոնց անմիջապես հաջորդում է տրամաբանական պատասխանը. *էս հարկաւորութիւնը տեսնելով մարդիք հնարեցին տառք՝ կամ գրերը*: Տառուսուցման համար կարևորելով գծի գաղափարը, խորհուրդ է տալիս *զամենայն ջանք անել առանց շտապելոյ կամ գրել՝ ի վերայ տախտակի, կամ ցուցանել՝ ի վերայ աղիւսակին ըստ օրինակի. թէ ո՞րպէս՝ ի միոյ գծէ*

ելանեն բազում գիրք: Ուսումնական ծրագրերը համապատասխանեցնելով նորավարժների կարիքներին, Աբովյանը պարզապես խնդրում է՝ ի փառս Աստուծոյ ի բաց թողուլ գլխար անուանակոչութիւն տառից:

Յուրաքանչյուր դիտարկում Աբովյանը եզրափակում է *գոր և փորձով իսկ արարեալ է իմ* արտահայտությամբ, որը հուշում է նրա կատարած աշխատանքի մասին: Դասի յուրացման մասին Աբովյանը գրում է. *Այնքան պա՛րտ է հանդարտութեամբ վերակրկնել, մինչև երեխայն հասկացի և ինքն պատմեցէ:* Իսկ **ուշիմ** որոշիչով գնահատվում են այն աշակերտները, որոնք կկարողանան կարդացած գրերը գտնել բառերի մեջ [2, 12]:

Իր գիտամանկավարժական գործունեության ընթացքում Խ. Աբովյանը մաշտոցյան կերպով էր ըմբռնել դասավանդման փիլիսոփայությունը՝ լաւական և բարեխորհուրդ, և սեփական մասնագիտական տեսական ընտրությունից հետո սկսել էր ազատորեն զբաղվել մասնագիտական ստեղծագործ աշխատանքով: Որպես ուսուցիչ՝ Աբովյանը հստակ գիտեր, թե ինչ է ուզում. *Ձեզ համար սուրբ օրէնք շինեցէ՛ք, մէկ, բառ, մէկ խօսք չի կարդալ առանց միտք իմանալոյ, չէք գիտում, հարցրէ՛ք* (10) պատգամով նա դիմում է ոչ միայն նորավարժներին, այլ նաև ուսուցիչներին, որոնք հետագայում շարունակելու էին իր ազգանվեր գործունեությունը տարբեր ձևակերպումներով՝ այսօր կառուցողական կրթության իրատեսական՝ *ճշմարտությունը պետք է պարզել անմիջական դիտարկման մեթոդների և գիտական հետազոտության միջոցով* սահմանմամբ:

«Նախաշավիղը» այբբենարան է՝ իր ընթերցարանով, որն ունի ազգային ինքնաճանաչության նպատակ: «Նախաշավիղի» ընթերցարանը, խրատները և գերմանագիր բացատրականն ու «Նախագղեցությունը» Ռուբեն Զարյանն անվանում է «Աբովյանի մանկավարժական մտքի համարձակ խոյանքի վկայագրեր» [2, Ե-Զ], որոնք հայ ժողովրդի համար երբեք չպետք է կորցնեն իրենց կարևորությունը և միշտ պետք է մնան հայ ընթերցողի սեղանի գրքերը հատկապես դասագրքեր հեղինակելիս և մատաղ սերնդին կրթելիս, քանի որ մարդկային հիմնական գաղափարները՝ մարդասիրությունը, ծնողասիրությունը, ազգասիրությունը երբեք չեն հնանում և անընդհատ նորանալու էություն ունեն:

Ընթերցանության բաժնում Խ. Աբովյանը ներկայացնում է 11 դասեր, որոնք կարելի է դասակարգել ըստ կառուցողական կրթության նախահիմքը հանդիսացող տարբեր փիլիսոփայական ուղղությունների: Այսպես «Աստուծոյ երկիւղը պէտք է ունենալ», «Այլոց պէտք է օգնութիւն անել», «Միշտ ճշմարիտն պէտք է ասել» խրատ-դասերը հաստատում են թոմիստների այն դրույթը, թե դատողության ու հավատի միավորումը մարդուն հնարավորություն է տալիս երևան հանել ճշմարտությունը:

«Երեխայն միշտ պետք է գթած լինի», «Ամենին պետք է սիրել» պատմությունները հաստատում են հումանիստների այն դրույթը, որ բոլոր երեխաներն ի ծնե լավն են ու բարի: «Աղքատասիրություն», «Ուղղամտություն» դասերը բացատրում են միջավայրի ու մարդու վարքագծի միջև եղած հարաբերակցությունները: «Ծնողասեր զաւակն», «Ծույլ երեխայն վերջը աղքատ կենայ», «Կամապաշտությունն ատելի է», «Անգգոյշ չի պետք է ըլիլ» դասերը պատմում են մարդկանց հատուկ փորձությունների մասին, որոնք ուրիշների օրինակով ստուգման են ենթարկվում և փոխվում են անհրաժեշտության դեպքում: Բոլոր խրատ-դասերի մեջ, սակայն, կա մի ընդհանրություն, հարակավոր է սովորել հանուն սեփական շահի, որը տարբեր ժամանակաշրջաններում տարբեր մոտիվացիաներ է ունենում, ուստի կրթության միջոցով պետք է վերափոխել դպրոցը և այն համայնքները, որոնցում ապրում են երեխաները՝ ապագա սերունդը:

Խ. Աբովյանի սեփական կրթական գործունեությունը փաստում է այն մասին, որ նա այն փիլիսոփայության կրողն է, ըստ որի սովորեցնելու համար միշտ էլ անհրաժեշտ է սովորել, քանի որ դրանք անխզելի գործընթացեր են. այդպես են կառուցվում մարդկային գիտելիքները: Նրա առաջնային նպատակը ուսուցումն արդյունավետ կազմակերպելն էր, որի համար էլ նա ջանում էր քաջատեղյակ լինել կրթության ժամանակակից մեթոդներին, տեսակետներին, որպեսզի ընտրի դասավանդման ուրույն հայեցակարգ: Այս մասին են վկայում նրա գիտամանկավարժական աշխատանքները: «Ճանաչել և դատել զամենայն՝ գոր լսեմք և տեսանեմք», - գրում է Աբովյանը: Երեխան պետք է իրը, առարկան շոշափի, որ կարենա մտքով հասու լինել նրան. *հարկ է նախ մեզ զգայարանօք բերել ի յայտ, ապա ի միտս ըմբռնել քաջ զնոցայն տիպար*: Մանկան միտքը բնական ընթացքից շեղել է նշանակում, երբ ստիպված է *կրկնել զբառս, որոց իմաստք չեն նմա յայտնի*:

Երեխան պետք է ճանաչի իրականությունը, բնական երևույթները: Տեսածը, շոշափածը բովանդակություն են դնում երեխայի սովորած բառերի ու հասկացողությունների մեջ: Այս հարցն ավելի մանրամասնաբար արծարծել է Խ. Աբովյանը *Պատմություն Տիգրանի կամ բարոյական խրատներ* հայ մանուկների համար գրվածքում: Տիգրանի մեջ խորացնելով նույն մտքերը, ֆրանսիական լուսավորիչների միջոցով ծանոթանալով վերածնության փիլիսոփայության հիմունքներին՝ նա ներկայացնում է փորձը՝ իբրև երևույթների ճանաչողության հիմք և մտահանգում խիզախ եզրակացությունների: Այս իմաստով Աբովյանը ընդհանուր գծեր ունի Պեստալոցցու հետ: Վերջինս «Ինչպես էր Գերտրուդը երեխաներին

ուսուցանում» գրվածքում ասում է. «Ամեն մի իմացության հիմք պետք է ընդունել դիտողականությունը, փորձը» [3, §1]:

Նախաշավիղում ներկայացված լեզվական յուրաքանչյուր դաս սկսվում է հստակ ձևակերպված նպատակի առաջադրումից և ապա նոր միայն ներկայացվում են դրան հասնելու ուղիները, օրինակ՝ «Վասն ցուցանելոյ զգօրութիւն վանկից» դասն սկսվում է *գորօրինակ բառդ մէկ քանի անգամ ա մարդու բերանից դուս գալիս հարցադրմամբ*, այնուհետև հանձնարարելով ուսուցիչներին բառերը պարզ արտասանելով սովորեցնել վանկատման կանոնները՝ սահմանում է վանկը որպէս մէկ անգամ բերնից դուրս եկած ձայն, այնուհետև կատարում է դասակարգում, բառերն ըստ վանկերի քանակի: Ուղղգրության ուսուցումը զուգահեռելով ուղղախոսությանը՝ Աբովյանը ներկայացնում է իր հաջորդ նպատակը. *վարժել զնկատողական հոգիս երեխային առ ամենայն առարկայս, որք կան զնովաւ*: Լեզվական դասերն ավարտվում են լեզվի կառուցվածքայնության բացատրությամբ, որը համեմատվում է նոր կառուցող տան հետ:

Նախաշավիղ երկի ուսումնասիրությունը փաստում է, որ Աբովյանը կերտել է այն՝ ուսումնառության նկատմամբ ունենալով կառուցողական մոտեցում, վերջինս ինքնակարգավորվող գործունեություն է, որը գաղափարական կառույցներ է ստեղծում դատողությունների և վերացական միջոցով: Վանկի գաղափարի ամրակայումից հետո մանկավարժ հեղինակը ներկայացնում է ձայնավոր և բաղաձայն հնչյունների էությունը, տարբերակման հիմքը աշակերտների օգնությամբ, քանի որ ուսումնառությունը ակտիվ գործընթաց է, և յուրաքանչյուր պահի նոր ընկալումները ձևավորվում են սովորողի գիտակցության մեջ արդեն գոյություն ունեցող գիտելիքների կառույցում: Գիտելիքի ամրակայման համար Խ. Աբովյանը առաջարկում է *բազումք կարեն դիտաւորութեամբ սխալ գիրք գրել և նովաւ փորձել զմտառութիւն երեխային*, հավաստելով, որ *յայսպիսի պարապման վարժապետն կարէ շատ անգամ ցոյց տալ թէ հարկաւոր տառք մոռացեալ է ինքն գրել այլ գիր, և թողուլ երեխային զի նա ուղղեսցէ զսխալն վարժապետին, թէ որքան զուրաճանան և խնդան նորա ոչ կարեմ պատմել*:

2000 թ. Ջեքլին և Մարտին Բրուքսներ հրատարակեցին «Ըմբռնման ոլորաններում, գործ կառուցողական դասասենյակի համար» գիրքը [4, 16], որտեղ ներկայացրին կառուցողական մեթոդներով աշխատող ուսուցչի 12 չափորոշիչները.

1. խրախուսել և ընդունել աշակերտների ինքնուրույնությունն ու նախաձեռնությունը:
2. փոխներգործուն և ֆիզիկական միջոցներին զուգահեռ կիրառել նաև չմշակված, նախնական տվյալներ ու սկզբնաղբյուրներ:

3. Առաջադրանքները ձևակերպելիս կիրառել ճանաչողական եզրաբանություն, օրինակ՝ դասակարգել, վերլուծել, կանխատեսել, ստեղծել և այլն:

4. Թույլ տալ աշակերտներին իրենց պատասխաններով ուղղորդել դասը, վերափոխել դասավանդման ռազմավարությունները, մեթոդներն ու դասի բովանդակությունը:

5. Որևէ գաղափարի, հասկացության մասին սեփական պատկերացումն աշակերտներին հաղորդելուց առաջ նախ պարզել տվյալ հասկացության մասին աշակերտների գիտելիքներն ու կարծիքը:

6. Խրախուսել աշակերտներին երկխոսության մեջ մտնել թե իր, թե միմյանց հետ:

7. Քաջալերել հարցադրումները՝ աշակերտներին առաջադրելով բովանդակային և բաց հարցեր, ինչպես նաև դրդել նրանց՝ հարցեր տալ միմյանց:

8. Ձգտել լրացնել և զարգացնել աշակերտների նախնական պատասխանները:

9. Աշակերտներին ներգրավել այնպիսի փորձառությունների մեջ, որոնք հակասություններ են ծնում իրենց առաջադրած նախնական վարկածների հետ: Այնուհետև խրախուսել դրանց շուրջ ծավալած քննարկումները:

10. Հարցեր տալուց հետո աշակերտներին մտածելու ժամանակ տալ՝ սպասելով պատասխանների:

11. Աշակերտներին փոխհարաբերություններ կառուցելու և փոխհարաբերություններ ստեղծելու ժամանակ տալ:

12. Ուսումնառության պարբերական մոդելի հաճախակի օգտագործման միջոցով խթանել և զարգացնել աշակերտների բնական հետաքրքրասիրությունը:

Այսպիսով՝ համեմատելով արդիական թվացող այս չափորոշիչները աբովյանական մանակավարժական դրույթների հետ՝ կարող ենք ասել, որ դրանց հայ հեղինակը անդրադարձել է դեռևս 19-րդ դարում՝ կրթելով հայ մանուկներին:

ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

1. Կառուցողական կրթության հիմունքները և մեթոդները, Ձեռնարկ ուսուցիչների համար, էջ 49-51:

2. **Խաչատուր Աբովյան**, Նախաշավիղ կրթութեան ի պետս նորավարժից, Հայկական ԽՍՀ պետական հրատարակչություն, Յերեվան, 1940, էջ 9:

3. **Иоганн Генрих Песталоцци**, Как Гертруда учит своих детей, Письмо девятое.

4. **Jacqueline Grennon Brooks, Martin G. Brooks**, In Search of Understanding, the Case for Constructivist Classrooms, 2000:

Լ. Պետրոսյան, Փ. Տոնոյան

**Կառուցողական կրթության նախադրյալները
Խ. Աբովյանի Նախաշտախոհ երկում
Ամփոփում**

Կառուցողական գաղափարն ուսուցիչներին մղում է ստեղծելու աշակերտներին մտածելու և հետազոտելու կարողություններով օժտված միջավայր՝ առաջարկելով չորս սկզբունքներ, որոնք համապատասխանում են Խ. Աբովյանի հեղինակած դասերին:

«Նախաշախոհը» այբբենարան է՝ իր ընթերցարանով, որն ունի ազգային ինքնաճանաչության նպատակ: Ընթերցանության բաժնում Խ. Աբովյանը ներկայացնում է 11 դասեր, որոնք դասակարգվում են ըստ կառուցողական կրթության նախահիմքը հանդիսացող տարբեր փիլիսոփայական ուղղությունների:

Խ. Աբովյանի սեփական կրթական գործունեությունը փաստում է այն մասին, որ նա այն փիլիսոփայության կրողն է, ըստ որի սովորեցնելու համար միշտ էլ անհրաժեշտ է սովորել, քանի որ դրանք անխզելի գործընթացեր են. այդպես են կառուցվում մարդկային գիտելիքները: Համեմատելով արդիական թվացող չափորոշիչները աբովյանական մանակավարժական դրույթների հետ՝ կարող ենք ասել, որ դրանց հայ հեղինակը անդրադարձել է դեռևս 19-րդ դարում՝ կրթելով հայ մանուկներին:

Л. Петросян, П. Тоноян

**Предпосылки конструктивного образования в работе Хачатура Абовяна
«Основы образования»
Резюме**

Конструктивные идеи мотивируют учителей создавать среду, которая способна обеспечить ученикам способность мыслить и исследовать.

Конструктивные идеи предполагают четыре принципа, которые полностью соответствуют урокам Хачатура Абовяна. «Основы образования» - это уникальный учебник с секцией чтения и имеет цель национального самосознания. В разделе чтения Х. Абовян представляет 11 уроков, классифицированных по различным философским направлениям, которые составляют основу конструктивного образования.

Образовательная деятельность Абовяна свидетельствует о том, что он является носителем убеждения, что преподавание и обучение это неотделимые процессы, и нужно учиться, чтобы учить. Именно таким образом строится человеческое знание. Сравнивая современные педагогические стандарты с педагогическими положениями Абовяна, мы можем констатировать, что армянский писатель затронул современные педагогические стандарты еще в XIX веке и образовал армянских детей.

L. Petrosyan, P. Tonoyan

**Prerequisites of Constructive Education in Khachatur Abovyan's
"Introduction to Education"**

Summary

Constructive ideas motivate teachers to create an environment that is capable of providing pupils an ability to think and explore. Constructive ideas presuppose four principles that are completely in line with Khachatur Abovyan's lessons.

"Introduction to Education" is a unique primer with a reading section and has a goal of national self-awareness. In the reading section, Kh. Abovyan presents 11 lessons classified according to various philosophical trends that form the basis of constructive education.

Kh. Abovyan's own educational activities testify to the fact that he is the bearer of the belief that teaching and learning are inseparable processes, and one has to learn in order to teach. This is how human knowledge is built. Comparing modern pedagogical standards with Abovyan's pedagogical provisions, we can state that the Armenian writer touched upon the modern pedagogical standards back in the 19th century and educated Armenian children.